

3 ГІСТОРЫ САДАВОДСТВА НА ГАРАДЗЕНШЧЫНЕ НА РУБЯЖЫ XIX-XX СТ.

Радзюк А. Р., Галубовіч В. У.

УА «Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Традыцыі садаводства на Гарадзеншчыне маюць даўнюю гісторыю. Інвентары маёнткаў XVI ст. сведчаць, што ўжо тады нашы продкі вырошчвалі яблыні, вішні, грушы, слівы і нават чарэшні [13]. Пладовыя сады становяцца нормай не толькі ў прыватных, але і манастырскіх уладаннях. Далейшая эвалюцыя ў гэтай сферы адбывалася як праз развіццё новых (садова-паркавых комплексаў, што дасягнулі свайго росквіту ў эпоху класіцызму), так і праз захаванне і паступовае развіццё традыцыйных форм. У выніку гэтых працэсаў да сярэдзіны XIX ст. у галіне садаводства быў назапашаны пэўны вопыт. Аб гэтым, між іншым, сведчыць “Ваенна-статыстычны агляд Расійскай імперыі” за 1849 г., у якім адзначана, што клімат і глеба ў губерні садзейнічае садаводству, і што “сады вельмі багатыя на лепшыя гатункі французскіх і іншых груш, яблык, сліў і вішань, у аранжарэях сустракаецца вінаград, персікавыя дрэвы, марэлі і валошкія (грэцкія) гарэхі” [2]. Пацверджанні такога стану рэчаў можна знайсці ў “Памятнай кніжцы Гарадзенскай губ. за 1866 г.”, у якой сцвярджаецца, што “фруктовыя дрэвы заўсёды тут славіліся добрай якасцю і разнастайнасцю [10]. Аднак ужо П. Баброўскі ў сваіх знакамітых “Матэрыялах для геаграфіі і статыстыкі Расіі”, адзначаюшы існаванне доўгай традыцыі садаводства і наяўнасць мноства фруктовых садоў як атрыбута кожнага панскага маёнтка, заўважаў рэгрэсіўныя тэндэнцыі ў гэтай галіне. Асноўнымі прычынамі гэтай з’явы, на яго думку, з’яўлялася празмерная спецыялізацыя мясцовай сельскай гаспадаркі на вырошчванні зерневых, а таксама звычай здачы садоў у арэнду габрэям [4]. Дарэчы, дзякуючы П. Баброўскаму сёння можам даведацца, якія гатункі садавіны былі пашыраны ў тыя часы ў нашым рэгіёне. Сярод груш найбольш цаніліся *бергамоты*, *белыя бёры*, *бабы*, *сапежанкі*, а найменш каштавалі *маслаўкі*, *якубаўкі*, *памеранцы* і *паньы*. Асноўнымі гатункамі яблык на рынку былі *шчэціны*, *кальвілі*, *шэрыя* і *залатыя ранеты*.

Негатыўныя тэндэнцыі, адзначаныя П. Баброўскім, працягнуліся і нават паглыбіліся ў другой палове XIX ст. Акрамя таго, як гэта не здзіўна, на іх наклаліся фактары палітычнага характару. У выніку

задушэння паўстання 1863 г. дзясяткі тысяч асоб з тэрыторыі губерні былі высланы ўглыб Расіі. Гэта была перадавая, найбольш адукаваная частка тагачаснага грамадства. Сотні маёнткаў былі секвестраваны, а пасля перададзены ў рукі асоб “рускага паходжання”. Натуральна, што апошнія не спяшаліся ўкладваць свае сродкі і час у развіццё мясцовых гаспадарак. Негатыўна адбіўся на стане сельскай гаспадаркі ў цэлым і працэнтны збор, якім былі абкладзены памешчыкі “польскага паходжання”. Замест таго, каб укладваць грошы ў развіццё новых тэхналогій, большасць землеўладальнікаў павінна была фінансаваць захады царскай адміністрацыі па русіфікацыі края. Вынік сукупнасці ўсіх гэтых фактараў добра прасочваецца ў канцы XIX ст. У 1892 г. у сувязі з стварэннем Расійскага таварыства пладаводства, уладамі была прадпрынята спроба выявіць асоб, якія б маглі стаць яго сябрамі ад Гарадзенскай губ. Праведзены маніторынг засведчыў, што ахвочых, якія б прафесійна займаліся садаводствам і выказалі жаданне далучыцца да таварыства (за выключэннем 5-7 чалавек) не было [6, 26, 27, 29]. Пацверджаннем крызісных з’яў у гэтай галіне з’яўляецца і той факт, што стыпендыяты ад Гарадзенскай губ., якія навучаліся ў Пятровіцкай школе пладаводства і хмяляводства (Мінская губ.), пасля заканчэння курса навук не былі запатрабаваны ў сябе на радзіме [5, 7].

На рубяжы XIX-XX ст. у справе арганізацыі і развіцця садаводства на Гарадзеншчыне наступае пэўны пералом. Ён быў абумоўлены шэрагам прычын як аб’ектыўнага, так і суб’ектыўнага характару. Да адной з найбольш важных з іх варта аднесці рост гарадскога насельніцтва і значнае павышэнне попыту на пладова-ягадную прадукцыю. Займацца пладаводствам становіцца выгадна, і яно пераходзіць на новы, прамысловы ўзровень развіцця. Акрамя таго, пасля аграрнага крызісу 80-х гадоў XIX ст. рэзка знізіліся цэны на традыцыйнае для нашага рэгіёну жыта. У выніку многія землеўладальнікі былі вымушаны змяніць спецыялізацыю сваіх гаспадарак.

Іншым фактарам, які пазітыўна адбіўся на развіцці садаводства ў гэты час, стала заснаванне Гарадзенскага таварыства садаводства (ГТС). Гэта падзея адбылася ў 1901 г., калі 9 ліпеня Міністрам земляробства і дзяржаўных маёмасцей быў зацверджаны статут арганізацыі. У ім дэкларавалася, што ГТС мае на мэце “садзейнічанне развіццю ў Гарадзенскай губ. садаводства, пладаводства і гародніцтва і распаўсюджванне сярод мясцовага насельніцтва прыхільнасці да занятку гэтымі галінамі і належнаму размяшчэнню і ўпрыгожанню садоў” [12]. Верагодна першым старшынёй гэтага таварыства быў А. Бекнеў, яго памочнікам А. Фалендорф [11].

Захавалася не так шмат сведчанняў пра дзейнасць Гродзенскага таварыства садаводства. З асобных звестак па гэтым прадмеце вынікае, што ГТС у 1905-1906 гг. быў заснаваны ля габрэйскіх могілак ў накірунку Градзіч гадавальнік дрэў (як пладовых так і дэкаратыўных), закладзены аранжарэя і цяпліца. Участак быў адгароджаны высокім плотам. У 1909 г. на ім ужо налічвалася 5000 фруктовых, а таксама столькі ж ліставых дрэў, вырошчваліся маліны, агрэст, парэчкі, суніцы, а таксама гародніна [8]. Частка пасадачнага матэрыялу з гэтага гадавальніка ішла на азеляненне гораду.

Яшчэ адным істотным фактарам, які, безумоўна, паспрыяў развіццю пладаводства ў Гарадзенскім рэгіёне, стала заснаванне тут пасады спецыяліста па садаводству дэпартаменту земляробства. У 1910 г. вакансію заняў П. Катовіч, які хутка зарэкамедаваў сябе з найлепшага боку на гэтай ніве. За кароткі час ён аб'ехаў усю губерню і даследаваў становішча гэтай галіны на месцах. Зрабіўшы несудыяльныя высновы аб яе стане ў рэгіёне, ён актыўна ўключалася ў работу па яе паляпшэнню: закладае сады, арганізоўвае курсы, чытае лекцыі, выступае ў прэсе, дабіваецца адкрыцця спецыялізаваных навучальных устаноў. Напрыклад, у 1911 г. ім актыўна лабіравалася ідэя арганізацыі Кобрынскай практычнай школы садаводства, гародніцтва і пчалярства на базе Чаравачыцкай казёнай дачы. Ім жа быў падрыхтаваны статут будучай школы [9]. У тым жа годзе ў “Гарадзенскіх епархіяльных ведамасцях” з’яўляецца вялікі артыкул П. Катовіча з інструкцыямі аб закладцы прамысловых гадавальнікаў пладовых дрэў. Выходзячы з вопыту гаспадаркі памешчыка Шыраева, што размяшчалася ў 20-ці вярстах на поўдзень ад Ваўкавыску, ён рэкамендаваў спыніць свой выбар на позніх, восеньскіх і зімовых гатункаў. У якасці найбольш прыдатных спецыяліст раіў яблыні наступных гатункаў: *астраханскія чырвоныя, баравінку* (5 гатункаў), *цітоўку, восеньскую паласатку, антонаўку* (5 гатункаў), *графы Ноствіца, каштэлю* (5 гатункаў), *пепінку літоўскую* (3 гатункі) і інш. З вішань і сліў П. Катовіч даваў парадку спыніцца на мясцовых гатунках [3]. Для рэалізацыі некаторых праектаў спецыяліст аб’ядноўваў свае намаганні з ГТС. Так было ў выпадку з спробай стварыць практычную школу садаводства ў Пышках [1].

Падводзячы вынікі развіцця садаводства на Гарадзеншчыне на рубяжы XIX-XX ст. неабходна зазначыць, што многае з задуманага не ўдалося рэалізаваць. Але ў цэлым пэўны прагрэс у гэтай галіне меў месца. І адбываўся ён у першую чаргу дзякуючы прыватнай ініцыятыве. У гэты час на Гарадзеншчыне ўзнікае шэраг “гандлёвых” садоў. Найбольш вядомы з іх знаходзіўся ў маёнтку Нізяны, што

належаў архітэктару А. Шыраеву. З цягам часу гэты маёнтак быў ператвораны ў буйную капіталістычную гаспадарку, дзе сад займаў плошчу 7 га. Даходнасць была досыць высокай, аб чым сведчыць факт набыцця ўладарамі Нізян самалёта ў 30-я гады XX ст. [13].

ЛІТАРАТУРА

1. Аб спробах адкрыцця сельскагаспадарчых навучальных устаноў у Гродзенскай губ. у XIX - пач. XX ст. / А. Р. Радзюк, В. В. Галубовіч // Современные технологии сельскохозяйственного производства: материалы 18-й междунар. науч.-практ. конф. / ГГАУ. – Гродно, 2015. – С.267-269
2. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 9. Ч. 3. Гродненская губерния. СПб., 1849.
3. Гродненские епархиальные ведомости 26.06.1911 – С. 186-188
4. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Гродненская губерния. Часть вторая. Спб. 1863.
5. НГАБ у Гродне. Ф. 1, воп. 8, спр. 2295.
6. НГАБ у Гродне. Ф. 1, воп. 8, спр. 2732.
7. НГАБ у Гродне. Ф. 31, воп. 1, спр. 350.
8. НГАБ у Гродне. Ф. 31, воп. 1, спр. 580.
9. НГАБ у Гродне. Ф. 31, воп. 5, спр. 6.
10. Памятная книжка Гродненской губернии на 1866 г. Гродно, 1866. – С. 6.
11. Памятная книжка Гродненской губернии на 1904 г. Гродно, 1904. – С. 154-155
12. Устав Гродненского Общества садоводов. Гродна, 1901. – С. 1
13. Федорук А. Старинные усадьбы Гродненщины. Минск, 2014 – С. 166.